

La rabassa morta i els discursos historiogràfics. Una relectura d'Emili Giralt*.

Rosa Congost

Universitat de Girona

El 1965, Emili Giralt va escriure el treball titulat "El conflicto rabassaire y la cuestión agraria en Cataluña hasta 1936"¹. En els prop de quaranta anys transcorreguts, les investigacions d'història agrària i econòmica han corroborat el paper central de la vinya en el desenvolupament català i les d'història social i política han insistit en la importància de les lluites rabassaires en el primer terç del segle XX. Només per aquestes circumstàncies el treball d'Emili Giralt mereixeria ser avui reconegut. Però l'article de Giralt va ser innovador i pioner en un altre aspecte que voldria remarcar aquí. Em refereixo a la seva manera d'analitzar les relacions socials agràries, concretades en aquest cas en la figura contractual de la rabassa morta. Parlant-nos d'un procés de "desnaturalització" del contracte, posant en evidència les contradiccions d'algunes sentències, Giralt aconsegueix donar una vida especial a les escriptures notariales. Potser han calgut quaranta anys de nous estudis per adonar-nos de la frescor i la validesa de la proposta analítica de Giralt. Una manera de reivindicar-la avui és fer un salt qualitatiu important: es tracta d'integrar la recerca i el discurs d'Emili Giralt i altres autors sobre la rabassa morta en el debat historiogràfic sobre el desenvolupament econòmic espanyol.

El desenvolupament econòmic espanyol i els drets de propietat

No es tracta d'una proposta forçada. Giralt, en presentar el contracte de *rabassa morta* com un contracte d'emfiteusi "desnaturalitzat", va situar el tema de la seva evolució en el terreny dels drets de propietat sobre la terra. I és un fet reconegut que entre les línies d'argumentació bàsiques que centren el debat histo-

* Aquest treball forma part d'un projecte de recerca finançat pel MCyT (BHA 2002-03051).

1. GIRALT, 1965.

riogràfic espanyol sobre el desenvolupament econòmic del segle XIX hi figuren les transformacions d'aquests drets de propietat. Tampoc no descobrim res de nou si diem que en aquest terreny, el de la propietat de la terra, l'anàlisi del cas català qüestiona alguns dels principals arguments teòrics sobre els quals es basa el discurs historiogràfic espanyol; almenys el discurs historiogràfic espanyol dominant fins fa pocs anys. En aquest discurs, la pervivència d'alguns contractes agraris basats en la divisió de dominis, com l'emfiteusi i la rabassa morta, ha estat vista com una prova de la persistència del feudalisme, de vestigis feudals. Aquesta era la tesi, per exemple, de Bartolomé Clavero, en un treball molt conegut i molt citat, publicat el 1982, amb el títol "Foros y rabassas. Los censos agrarios ante la revolución española"². En aquest treball, Clavero identifica revolució liberal (o iusliberal) amb revolució antisenyorial i considera que les emfiteusis i les rabasses constitueixen un tipus de rendes agràries que no s'adaptaven al nou ordre liberal. Partint d'aquesta tesi, Clavero veu en el reconeixement dels censos i rabasses en el Codi Civil Espanyol de 1889 la subsistència d'una institució "feudal" i en conseqüència l'existència d'un obstacle seriós al desenvolupament econòmic espanyol.

Quan s'analitza el cas català no es pot pas estar absolutament d'acord amb les posicions de Clavero. És cert que la legislació liberal va respectar la legalitat dels censos i les rabasses mortes però també ho és que aquest fet no va impedir el desenvolupament agrari i econòmic català.

Els debats sobre el desenvolupament econòmic espanyol del segle XIX: importància de la revolució liberal, feblesa del procés d'industrialització

En qualsevol manual d'història contemporània de l'Espanya del segle XIX, hi ha dos temes que hi ocupen un considerable espai: la revolució liberal i el procés d'industrialització. Comencem pel primer. La majoria dels historiadors que han treballat sobre el segle XIX han donat una gran importància al paper de les lleis liberals, és a dir, al conjunt de les lleis dictades pels primers governs liberals, a partir de 1836, en la configuració d'un nou ordre social i econòmic. Durant molts anys, els historiadors econòmics que no treballen sobre el sector agrari, és a dir, els historiadors que treballen sobre el sector industrial, el comerç exterior, els problemes de les finances o l'organització de l'estat han considerat que la causa principal del retard econòmic espanyol –perquè tradicionalment aquests historiadors han parlat de retard– ha estat el caràcter parcial –moderat, esbiaixat o inacabat– de l'anomenada revolució liberal o burgesa. Segons aquests autors, aquesta revolució hauria creat un tipus d'institucions poc favorables al creixe-

2. CLAVERO, 1982.

ment econòmic. Es recalca sobretot l'impacte negatiu d'aquestes lleis en el sector agrari, que hauria estat caracteritzat segons aquesta tesi per un fort immobilitisme durant gairebé tot el segle XIX.

De fet, la manera com els historiadors analitzen la revolució liberal espanyola ha estat molt influenciada per un determinat model de revolució liberal, ideat i concebut a partir de l'experiència de la revolució francesa. Només des d'aquesta perspectiva es pot afirmar, amb Clavero, que la persistència de la propietat imperfecta constitueix una prova clara del caràcter inacabat i superficial de la revolució. Com a contrapunt a aquesta afirmació, pot ser interessant de constatar que el procés revolucionari francès, malgrat la seva radicalització, no va abolir totes les formes de propietat imperfecta; sabem, per exemple, que va permetre que subsistís en algunes contrades el contracte francès més similar al contracte de rabassa morta, l'anomenat *bail à complant*.³

El retard agrari juga un paper important també en l'altre gran debat de la història econòmica del segle XIX, entorn del procés d'industrialització. En aquest cas, però, cal fer referència a un altre element, central en la discussió, que és el de la política econòmica. No és el moment ara de valorar l'èmfasi posat per alguns autors en la política econòmica –lliurecanvista o proteccionista– adoptada per l'estat liberal, però em sembla oportú aquí de fer notar que aquest debat, malgrat ésser plantejat en termes estatals, va posar en primer terme la diversitat econòmica regional. Així, durant nombrosos anys, molts historiadors han partit de la contraposició d'interessos entre els propietaris castellans i andalusos i els interessos dels industrials catalans i bascos, per sostenir la tesi que el proteccionisme havia condemnat a l'immobilitisme la globalitat de l'economia espanyola: l'agricultura, però també la indústria, haurien estat poc competitives durant el segle XIX. Aquest discurs ha identificat durant molt de temps Catalunya amb indústria i ha tendit a situar l'agricultura catalana en un segon pla. Per exemple, el discurs no sembla contemplar la possibilitat que hi haguessin hagut propietaris catalans interessats en el proteccionisme agrari⁴.

Novetats en el debat

Fins aquí la presentació del debat historiogràfic tradicional. Però convé assenyalar algunes novetats aportades per les recerques dels darrers anys. D'una banda, les noves interpretacions de la història agrària assenyalen molts elements dinàmics que no encaixen en la tesi de l'immobilitisme agrari. Per exemple, una progressiva importància en el comerç exterior dels productes agraris, així com canvis importants en l'ordre tècnic i social, sense els quals hauria estat molt més difícil de supe-

3. CONGOST, 2000.

4. Desenvolupó aquesta idea a CONGOST, 1999.

rar la crisi agrària finisecular. De fet, si acceptem les noves tesis sobre la història agrària d'Espanya hem de canviar el discurs tradicional que havia imputat el retard econòmic a l'agricultura. Aquesta necessitat ha estat assenyalada recentment per un grup d'historiadors en el llibre *El pozo de todos los males. Sobre el atraso en la agricultura española contemporánea*.⁵ Per aquests historiadors, si parlem de retard o de sector agrari espanyol poc desenvolupat fins al 1930 ha estat sobretot perquè els historiadors han estat fascinats pel model de desenvolupament agrari anglès, de l'Europa nord-atlàntica. Però és evident, diuen, que un país mediterrani com Espanya no podia pas seguir aquesta via de creixement agrari. Convé innovar el discurs, doncs, segons aquesta tesi, perquè no podem continuar imputant a l'agricultura, o a la revolució liberal, el fracàs de la industrialització.

Al mateix temps, i paral·lelament a aquest debat, una part dels historiadors –no necessàriament de l'economia– han combatut aquests darrers anys la idea mateixa del retard, del fracàs, i han insistit en els seus treballs a presentar una societat espanyola del segle XIX molt menys retardada, i molt menys diferent d'altres països europeus del que havíem imaginat⁶.

Aquests dos tipus de discurs, que es presenten tots dos com a discursos innovadors en la historiografia espanyola, continuen atorgant molta importància a la revolució liberal i al tema específic dels drets de propietat. Tot i haver canviat la interpretació del procés, els historiadors insisteixen a presentar molts aspectes de la segona meitat del segle XIX –molt més coneguda que la primera meitat– com a conseqüència de la revolució liberal i, concretament, de l'obra legislativa relativa als drets de propietat. I es continua afirmant, sense massa matisos, que la revolució liberal va crear un nou tipus de propietat: una propietat més perfecta i més absoluta.

Però, com hem dit, les coses no van pas anar exactament així. Les lleis liberals van respectar els drets dels senyors directes laics com a drets de propietat particular. En aquest terreny, la legalitat que va regir durant tot el segle XIX –en matèria de redempció de censos, per exemple– va ser la mateixa que durant els darrers anys de l'antic règim⁷. La continuïtat de la propietat imperfecta només va afectar, evidentment, aquella part de la perifèria peninsular on aquest sistema era important a finals de l'antic règim; segurament per aquesta raó ha pogut semblar un tema marginal i menor. Però no és pas a causa de la revolució liberal que trobem formes de propietat perfecta a Andalusia i a Castella. I, a més, no són pas aquestes les regions més dinàmiques de l'Espanya del segle XIX. ¿No va ser precisament Catalunya la regió espanyola que va conèixer el desenvolupament econòmic més espectacular, amb un procés d'industrialització inclòs, durant el segle XIX? Quin paper va jugar en aquest procés el desenvolupament agrari? I quin tipus de relació podem establir entre el desenvolupament agrari i el manteniment de formes imperfectes de propietat?

5. PUJOL; GONZÁLEZ DE MOLINA; FERNÁNDEZ PRIETO; GALLEGO; GARRABOU, 2001.

6. Per exemple, JULIÀ, 1996. FUSI; PALAFOX, 1997.

7. Tracto aquest tema a CONGOST, 2000.

La Catalunya del segle XIX: industrialització i vinya

Per respondre a aquests interrogants cal abordar l'estudi de la industrialització catalana des d'una perspectiva conjunta i global. Un tipus de perspectiva que encaixa més amb els estudis regionals que reclamen darrerament els historiadors de la industrialització que en els estudis clàssics de "vies nacionals" d'industrialització⁸. El cas català ens ofereix una excel·lent oportunitat per aquest canvi d'escala. Observar una economia regional en el seu conjunt, vol dir, per exemple, no aïllar l'estudi de les activitats agràries de l'estudi de les activitats industrials d'un mateix territori. En el cas català això vol dir integrar l'estudi de l'activitat agrària en la història de la industrialització catalana i l'estudi de la classe propietària catalana en l'estudi de les classes dominants catalanes dels segles XIX i XX.

Disposem de resultats de recerques que han demostrat la fertilitat d'aquesta via d'anàlisi global. Vull subratllar-ne algunes de les més conegudes. Els estudis de Jaume Torras sobre la protoindustrialització han associat l'important desenvolupament de la indústria tèxtil a la Catalunya del segle XVIII, en concret de la llana, al conjunt de transformacions agràries de la Catalunya del segle XVIII i, en concret, al desenvolupament de la vinya en el litoral i el prelitoral, del Maresme al Camp de Tarragona. Aquest desenvolupament, explicable només a partir de l'augment de la demanda exterior (de les colònies americanes, però també i sobretot de la demanda dels països europeus) hauria significat una disminució de la importància de la indústria tèxtil en aquestes mateixes comarques, i hauria generat un augment de la demanda de productes tèxtils. Jaume Torras explica així el procés d'especialització de la indústria de la llana en l'àrea geogràfica situada entre la Catalunya dels Prepirineus i la prelitoral⁹.

D'altra banda, el desenvolupament de la vinya hauria tingut els seus efectes sobre altres activitats, ja sigui en el sector de serveis, en activitats associades al transports i al comerç dels productes, o en altres sectors artesanals, com la indústria de les bótes, dels taps de suro, que al seu torn han desenvolupat la producció forestal: de la fusta, del suro... El conjunt d'aquests canvis econòmics es tradueix al paisatge agrari en un augment de les petites explotacions familiars pageses. La conjuntura favorable del preu del vi permet també començar a parlar d'un augment del nivell de vida o, almenys, d'un augment del consum de productes comprats en els mercats.

El primer procés d'industrialització de Catalunya, doncs, el del segle XVIII, que constitueix la base del procés d'industrialització del segle XIX, ha de ser explicat a partir de les transformacions agràries i segurament del procés de formació d'un mercat interior molt integrat. Pel que fa a la industrialització catalana

8. Sobre la necessitat d'estudiar els processos d'industrialització des de la perspectiva regional, vegeu POLLARD, 1992.

9. TORRAS, 1984; recentment també ha treballat aquest tema VALLS, 2004.

del segle XIX, l'abandonament progressiu del model britànic –per part dels mateixos autors que als anys setanta havien aplicat aquest model en els seus estudis– ha obligat a ampliar el punt de mira al conjunt dels sectors industrials. Jordi Nadal, partint de dades fiscals –els impostos pagats en concepte de *fabricació*– ha estimat i ponderat les diferències entre les estructures industrials de cada *regió* espanyola i també les participacions regionals de cada sector en el global estatal. Els resultats d'aquest exercici han servit per a confirmar l'hegemonia de la indústria catalana en el conjunt peninsular però també per presentar un món industrial català molt més diversificat del que havíem pogut imaginar¹⁰.

En el terreny dels estudis agraris, les dades estadístiques relatives a la segona meitat del segle XIX permeten constatar també una forta alça de la producció agrària catalana. Entre 1868 i 1891, el període més dinàmic de la industrialització catalana, la taxa de creixement de la producció agrària sembla ésser molt similar a la taxa de creixement de la producció industrial¹¹. Més encara, les dades d'aquest període sobre comerç exterior mostren la importància indiscutible d'un producte agrari, el vi, sense el qual seria difícil d'explicar els processos interns d'industrialització (que exigien, al seu torn, la importació de cotó cru)¹².

Les dades sobre la superfície conreada demostren que la superfície dedicada a la vinya representava, el 1860, prop d'un terç del total de la superfície agrària catalana. Tenint en compte la concentració geogràfica d'aquest conreu això voldria dir que en algunes comarques l'hegemonia de la vinya era molt gran¹³. A partir de 1860, el creixement s'hauria alentit; d'una part, per l'aturada del creixement demogràfic; de l'altra, perquè ja no hi havia gaire més terres aptes per a la vinya. El creixement de la vinya en aquest període es va produir a la província de Lleida, en àrees de fet poc favorables al conreu vitícola. A causa d'aquesta expansió, els rendiments mitjans per superfície van començar a baixar i també va començar a disminuir la productivitat del treball. Si, malgrat aquestes circumstàncies, el desenvolupament de la vinya no es va aturar entre 1860 i 1890, això va ser degut a les expectatives obertes per l'alça del preu del vi durant el període 1868-1890, provocada per l'augment de la demanda exterior de vins arran de l'expansió de la fil·loxera a França. Els especialistes de la història de la vinya parlen d'una edat d'or de la viticultura catalana. L'arribada de la plaga a Catalunya va ser per això més impactant.

10. NADAL, 1987.

11. GIRALT, 1990.

12. MALUQUER DE MOTES, 1998: 68-77.

13. PUJOL, 2002.

La rabassa morta

Veiem doncs que la vinya ha estat el gran motor de les transformacions agràries i econòmiques durant els segles XVIII i XIX. Durant dos segles, l'instrument de la difusió de la vinya ha estat el contracte de rabassa morta, conegut almenys des del segle XVII. Com és sabut, el contracte de rabassa morta consisteix a cedir una parcel·la de terra al conreador a canvi d'un cens consistent gairebé sempre en una part de la collita del raïm¹⁴. El nom del contracte que va acabar popularitzant-se, rabassa morta, deixava entendre la importància que en les condicions de compliment del contracte havia de tenir la vida de la planta. El contracte pot ésser considerat com una variant del contracte d'establiment emfitèutic, en tant que comportava també una millora de la terra. Des d'aquest punt de vista, una clàusula que situés el termini del contracte en la mort de la planta (del conjunt o de dos terços) podia ésser llegida més com un avís que com un termini. Amb aquesta clàusula l'antic propietari advertia al rabassaire de la necessitat de no deixar morir les vinyes. Possiblement aquesta va ser la interpretació que molts rabassaires en van fer durant el segle XVIII.

Però aquesta no era pas la lectura que en van fer els tribunals de justícia catalans des de la fi del segle XVIII, que van considerar que els contractes de rabassa morta tenien una durada de cinquanta anys. En les decisions judicials d'aquests tribunals l'historiador Emili Giralt hi va veure reflectit el procés de desnaturalització del contracte al qual al·ludíem en començar aquest article. Els redactors del Codi Civil de 1889 haurien culminat i, en certa manera, "normalitzat", aquest procés en fixar la durada del contracte en cinquanta anys.

Els conflictes entre els propietaris i els rabassaires són coneguts des de la segona meitat del segle XVIII i es van centrar en aquesta època sobre la interpretació de la pràctica de "colgats i capficats". Per als propietaris, aquesta pràctica representava una mena de frau i d'usurpació. Per als rabassaires, al contrari, significava el simple acompliment de la clàusula del contracte que obligava l'arrendatari a treballar a "ús i costum de bon pagès". Emili Giralt va demostrar les contradiccions dels arguments dels propietaris. Deixar morir la vinya, o dos terços de la vinya, hauria significat mantenir la terra en un estat de producció decreixent durant 15 o 20 anys. Això no convenia ni als rabassaires ni als propietaris. Els sistemes de colgats i capficats, en canvi, allargaven indefinidament –amb molt de treball– la durada productiva de les vinyes. Significaven, doncs, un desenvolupament tècnic considerable en tant que feia possible l'abandonament de l'alternança tradicional vinya-bosc, dominant, sembla, en la viticultura medi-

14. A més a més del treball citat d'Emili Giralt, veure BALCELLS, 1968. COLOMÉ, 1990 i 1996. FERRER, 1987. MORENO, 1995. CARMONA; SIMPSON, 2003. VILAR, 1964. SANTAMARIA, 1878 i 1901. VALLS, 1997 i 2004.

terrània de les èpoques medieval i moderna¹⁵. La condemna d'una innovació "tècnica" d'aquestes característiques per part dels propietaris catalans és, d'entrada, sospitosa.

Hom pot veure, a partir del mateix treball d'Emili Giralt, la importància i la seqüència de les reivindicacions socials. El 1765 hi ha un primer conflicte judicial. El 1778 la primera Sentència de l'Audiència que estableix una durada precisa: 50 anys. Sabem que el 1793 els rabassaires van presentar al rei un document on defensaven la legalitat del sistema de colgats i capficats i que el 1802 l'Audiència de Barcelona va sol·licitar al Consejo de Castilla que la durada del contracte fos fixada i establerta a cinquanta anys. El 1806, després d'haver rebut nous escrits dels rabassaires, que consideraven que les demandes dels propietaris representaven els *antics privilegis feudals*, el Consejo de Castilla va decidir no imposar cap durada als contractes ja signats. Va defensar, això sí, la llibertat d'establir terminis en els futurs contractes. Sabem que hi va haver noves consultes el 1818 i 1819.

Més tard, ja a l'època liberal, alguns organismes locals i alguns diputats de les Corts van demanar que es consideressin les rabasses com a establiments a perpetuïtat i van proposar que els rabassaires paguessin una quantitat de diner als propietaris en concepte d'indemnització. El projecte de codi civil de 1851 en el seu article 1563 (l'article que hauria prohibit, en cas que el codi hagués estat aprovat, les emfiteusis) considerava que les rabasses haurien de tenir una durada de 60 anys¹⁶. Els rabassaires, en les seves protestes, van demanar la perpetuïtat o una durada de 150 a 200 anys; en el benentès que en aquest darrer cas, els anys començarien a comptar a partir de la publicació del Codi.

El 1868, amb la revolució, el problema rabassaire va ocupar un lloc central en el debat polític. Un decret de la Primera República, el 1873, va declarar la perpetuïtat de les rabasses i va reglamentar el seu procés de redempció. El 1874 el decret va ser anul·lat. Durant la dècada de 1880 van començar a proliferar les societats de resistència per millorar les condicions dels rabassaires i també per pagar els processos judicials relatius als possibles desnonaments.

El 1891, en aquest clima de tensions i conflictivitat, l'arribada de la fil·loxera va provocar la mort de les vinyes. Els propietaris, diu Giralt, es van refugiar en la *literalitat* dels contractes, que feia referència a la mort de les vinyes, i van aprofitar aquesta circumstància per a reclamar-ne la plena propietat, sense cap compensació per als rabassaires. El 1893 es va crear la Federació d'Obrers Agrícoles, que acabaria essent coneguda com la Unió de Rabassaires. Durant el període

15. VILAR, 1964:250 aporta aquest testimoni de 1802: "Esta montuosa provincia, a pesar del laudable celo, aplicación y laboriosidad de sus moradores, contiene en general muchos terrenos propios para viñerío que sólo pueden fructificar un número determinado de años, siendo preciso después descansar reduciéndose a bosque".

16. SALVADOR, 1985.

1892-1895, d'una gran conflictivitat social, els rabassaires van deixar de pagar les rendes o van deixar de treballar la part de la vinya assenyalada al propietari. Aquestes accions eren sistemàticament condemnades pels Tribunals, que sovint declaraven el desnonament dels rabassaires. Però els propietaris sabien que si ells expulsaven els rabassaires tindrien dificultats per reemplaçar-los. El sindicat de rabassaires havia posat en marxa una espècie de “mauvais gré”.

Aquesta lluita dels rabassaires va condicionar ben segur el procés de pacificació a partir de 1896. Observadors poc sospitosos d'actuar a favor dels rabassaires, com l'advocat Santamaria, amb una llarga experiència en la defensa dels propietaris i en el desnonament de rabassaires constata i en certa manera lloa, en els nous contractes de fi de segle, una disminució de la part de fruits satisfeta pels rabassaires o parcers. Santamaria considera justificada aquesta disminució per les característiques del nou cep americà, que exigia més cura i més treball, però sembla passar per alt l'augment significatiu de la productivitat que la nova planta comportava. Si alguna cosa resulta clara, em sembla, de la interessant comparació entre les diferents solucions adoptades a Catalunya o a França, que Santamaria porta a terme en el seu estudi, és que els conreadors de la terra van aconseguir en els dos casos fer valer davant els propietaris la importància del seu capital humà.¹⁷ A qui, sinó als mateixos de sempre, haurien pogut encarregar els propietaris la plantació i el conreu de les noves vinyes?

La rabassa morta des d'una perspectiva d'història comparada

La realitat jurídica catalana del segle XIX, tot i no adaptar-se a les característiques senyalades per la major part dels economistes i historiadors europeus durant nombrosos anys com a característiques necessàries per al creixement econòmic –grans explotacions, propietat perfecta, arrendaments a curt termini- no va pas impedir un desenvolupament agrari important. Diguessin el que diguessin els propietaris, és evident que el desenvolupament de la vinya durant el segle XVIII havia anat acompanyat de la millora representada per la difusió del sistema de “colgats i capficats”. D'altra banda, la reacció ràpida dels vinyaters catalans davant la plaga de l'oïdium, estudiada també per Giralt, revela una capacitat important

17. SANTAMARIA, 1901: 470-1. Después de comparar las soluciones adoptadas a Catalunya i a l'estat francès, Santamaria arriba a aquesta conclusió: “Puede asegurarse que las soluciones de ambos países han venido á resultar en el fondo las mismas, supuesto que, si por un lado la ley francesa consigna el derecho del colono de reconstituir una viña destruída por la filoxera que tenía à *complant*, lo ocurrido en Cataluña á venido á ser lo mismo, ya que los propietarios han concedido á los aparceros que tenían, el derecho de plantación mediante nuevos pactos, generalmente favorables al colono, es decir, modificados con ventaja á favor del cultivador, con respecto á la entrega de frutos al propietario, en virtud de que la viña americana necesita más cuidados que la indígena, y estos trabajos se compensan al aparcerero, rebajando la parte de frutos que ha de entregar al dueño”. Vegeu també SANTAMARIA, 1878.

de reacció i d'innovació tècnica dels rabassaires¹⁸. A partir del que acabem de dir, podríem estar gairebé temptats d'invertir els termes del debat i afirmar: la propietat imperfecta i les explotacions familiars petites van ser favorables al desenvolupament econòmic. Però serien nombrosos els exemples que ens vindrien a la memòria per negar aquesta afirmació. Dins de la mateixa península, limitem-nos a citar el cas dels foros gallecs.

El cas català nega també una altra tesi força estesa en la historiografia europea. Es tracta de la tesi que associa aquelles regions amb predomini de contractes de parceria, sovint coneguts ja en l'antic règim, amb regions d'un alt grau de conservadorisme social. Més enllà de la discussió sobre les possibilitats reals per al desenvolupament econòmic, és molt freqüent d'assimilar sistemes de mitgeria o de parceria a sistemes socialment conservadors i poc dinàmics¹⁹. Tendim a imaginar, en aquestes societats, pagesies sotmeses de manera servil als propietaris, els quals haurien imposat el seu ordre social a partir d'actituds paternalistes.

A manera de conclusió

Si Emili Giralt i els altres historiadors que han treballat sobre aquest tema, s'haguessin limitat a reproduir la definició de l'article del Codi civil espanyol sobre la rabassa morta, vigent des de 1889, segurament entre tots hauríem arribat a la conclusió que els propietaris catalans van trobar la fórmula màgica per al desenvolupament econòmic i social de la regió. No manquen pas els textos contemporanis que així ho donen a entendre. És fàcil llegir-hi: el desenvolupament de la vinya a Catalunya va ser possible gràcies al contracte de rabassa morta. I també: gràcies a contractes com l'emfiteusi o la rabassa morta no hi va haver proletaris agraris a Catalunya.

Ara bé, tot i admetent, com a hipòtesi de treball, que les possibilitats de desenvolupament econòmic són condicionades per les formes de distribució social de la renda, i que la divisió dels drets de propietat de la terra a Catalunya va afavorir en aquest país una millor distribució de la renda de la terra que a Andalusia, Extremadura, Castella... ens sembla discutible la idea que aquesta suposada millor distribució de la renda fos precisament un mèrit de la classe propietària catalana. Acabem de recordar, a partir de l'anàlisi de Giralt del conflicte rabassaire, que aquesta classe es va esforçar molt, durant els segles XVIII i XIX, per canviar el destí dels rabassaires. És evident, doncs, que sense les accions dels rabassaires per mantenir un cert status econòmic i social segurament els efectes del contracte sobre l'augment el nivell de vida i sobre el nivell de consum haurien estat molt més negatius.

18. GIRALT, 1991.

19. ANTOINE, 2003.

Aquestes accions no es van limitar només al contingut de les lleis. Aquí hem recordat allò que van dir, però també allò que no van dir les lleis sobre la rabassa morta. Hem vist que el 1806 el Consejo de Castilla va decidir, malgrat les pressions dels propietaris catalans i malgrat les decisions dels tribunals catalans, de no fixar la durada dels contractes de rabassa morta. Però res no hauria impedit als propietaris catalans, ni abans ni després d'aquesta data, d'establir un altre tipus de contracte. Si, com semblen demostrar les investigacions realitzades fins ara, la majoria de contractes de rabassa morta de la primera meitat del segle XIX, que van augmentar considerablement, no incloïen referències a la temporalitat del contracte, va ser segurament a causa de la pressió social exercida pels rabassaires sobre els propietaris. De la mateixa manera, també hem vist que les condicions de les parcel·les després de la fil·loxera semblen revelar, malgrat tot, una certa posició de força dels rabassaires.

Veiem, doncs, que el règim de drets de propietat no era pas exactament el que desitjaven els propietaris catalans. No era tampoc, és clar, el que volien els rabassaires. En l'ideal de la propietat perfecta, la rabassa no hi encaixava del tot i el que els rabassaires dels segles XVIII i XIX demanaven era d'ésser considerats com a emfiteutes. Un anacronisme, podríem estar temptats de pensar. Però, de fet, les seves reivindicacions no es trobaven pas massa lluny de la fórmula "la terra per qui la treballa" que tanta por feia als propietaris europeus de començament del segle XX. I durant la II República, en plena discussió de les lleis de contractes agraris, el Congrés del sindicat de la Unió de Rabassaires, va demanar l'abolició de la propietat privada de la terra.

Veiem doncs que la realitat del contracte de rabassa morta no responia ni a les expectatives dels propietaris ni a les dels rabassaires. Era més aviat el resultat de la complexitat i del dinamisme de les relacions socials establertes entre uns i altres. La conclusió podria semblar banal, si no coneguéssim l'esquematisme habitual dels discursos historiogràfics sobre la propietat i els contractes, basat en definicions simples i estàtiques. I és aquesta realitat el que atorga més relleu, més mèrit i més consistència, a parer meu, al treball pioner d'Emili Giralt.

Bibliografia

ANTOINE, Annie (2003). "La légende noire du métayage dans l'ouest de la France". Dins: Béaur, Gérard; Arnoux, Mathieu; Varet-Vitu, Anne (eds.). *Exploiter la terre. Les contrats agraires de l'Antiquité à nos jours. Actes du Colloque de Caen (10-13 setembre 1997)*. Rennes: Association d'Histoire des Sociétés Rurales/ Presses Universitaires de Rennes, p. 457-470.

BALCELLS, Albert (1968). *El problema agrari a Catalunya, 1890-1936: la qüestió rabassaire*. Barcelona: Nova Terra.

CARMONA, Juan; SIMPSON, James (2003). "La rabassa morta en la viticultura catalana: auge y declive de un contrato de aparcería de larga duración, 1670-1920". Dins: *El laberinto de la agricultura española. Instituciones, contratos y organización entre 1850 y 1936*. Zaragoza: S.E.H.A./Prensas Universitarias de Zaragoza, p.147-176.

CLAVERO, Bartolomé (1982). *El código y el fuero. De la cuestión regional en la España contemporánea*. Madrid: Siglo XXI.

COLOMÉ, Josep (1990). "Les formes d'accés a la terra a la comarca de l'Alt Penedés durant el segle XIX: el contracte de rabassa morta i l'expansió vitivinícola". *Estudis d'Història Agrària*, núm. 8, p.123-143.

CONGOST, Rosa (1999). "Qui protegia els blats catalans?". Dins: Carreras, Albert i altres (eds.). *La industrialització i el desenvolupament econòmic d'Espanya. Homenatge a Jordi Nadal*. Vol. I, Barcelona: Universitat de Barcelona, p.530-540

— (2000). "Sagrada propiedad imperfecta. Otra visión de la revolución liberal". *Historia Agraria*, núm. 20, p. 61-93

FUSI, Juan Pablo; PALAFOX, Jordi (1997). *Espanya, 1808-1996: el desafío de la modernidad*. Madrid: Espasa-Calpe.

FERRER ALÓS, Llorenç (1987). *Pagesos, rabassaires i industrials a la Catalunya Central: segles XVIII-XIX*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

GIRALT RAVENTÓS, Emili (1965). "El conflicto "rabassaire" y la cuestión agraria en Cataluña hasta 1936". *Revista de Trabajo*, núm.7, p. 278-295.

— (1990). "L'agricultura". Dins: *Història econòmica de Catalunya*. Vol. 2. *Segle XIX. Població i agricultura*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.

— (1991). "La invasió de *Oidium Tuckeri* a Catalunya: escrits entorn al seu origen i tractament (1852-1865)". *Revista de l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre*, any CXL, número monogràfic, p.43-48.

JULIÀ, Santos (1996). "Anomalía, dolor y fracaso de España". *Claves de Razón Práctica*, núm.66, p.10-21.

MALUQUER DE MOTES, Jordi (1998). *Història econòmica de Catalunya, segles XIX i XX*. Barcelona: Universitat Oberta de Catalunya/Proa.

MORENO CLAVERÍAS, Belén (1995). *La contratació agrària a l'Alt Penedés durant el segle XVIII: el contracte de la rabassa morta i l'expansió de la vinya*. Barcelona: Fundació Noguera.

NADAL, Jordi (1987). "La industria fabril española en 1900. Una aproximación". Dins: Nadal, Jordi i altres (comp.). *La economía española en el siglo XX. Una perspectiva histórica*. Barcelona: Ariel.

POLLARD, Sidney (1992). *La conquista pacífica: la industrialización de Europa, 1760-1970*. Zaragoza: Prensas Universitarias de Zaragoza.

PUJOL, Josep (2002). "Cap a una nova interpretació del capitalisme agrari a Catalunya fins a la Guerra Civil". *Estudis d'Història Agrària*, núm. 15, p.19-56.

PUJOL, J; GONZÁLEZ DE MOLINA, M.; FERNÁNDEZ PRIETO, L.; GALLEGO, D.; GARRABOU, R. (2001). *El pozo de todos los males. Sobre el atraso en la agricultura española contemporánea*. Barcelona: Crítica.

SALVADOR, Pablo (1985). *La compilación y su historia*. Barcelona: Bosch.

SANTAMARIA, Victorino (1878). *La Rabassa morta y el deshaucio aplicado á la misma*. Madrid: Establecimiento Tipográfico de Alfonso Bassas.

— (1901). *Derecho Consuetudinario y economía popular de las Provincias de Tarragona y Barcelona con indicaciones de las de Gerona y Lérida*. Madrid: Imprenta del Asilo de Huérfanos del Sagrado Corazón de Jesús.

TORRAS, Jaume (1984). "Especialización agrícola e industria rural en Cataluña en el siglo XVIII". *Revista de Historia Económica*, núm. 2.

VALLS JUNYENT, Francesc (1997). "Contractació a rabassa morta i conjuntura vitícola a Catalunya, 1720-1850". *Estudis històrics i documents dels arxius de protocols*, núm. XV, p.299-334.

— (2004). *La Catalunya atlàntica: aiguardents i teixits de l'arrencada industrial catalana*. Vic: Eumo.

VILAR, Pierre (1964). "Geografía e historia estadística. Historia social y técnicas de producción. Algunos puntos de historia de la viticultura mediterránea". *Dins: Crecimiento y Desarrollo*. Barcelona: Ariel, p. 234-251.